

виховання. По можливості доручайте їм формувати у сліпих дітей первинні просторові поняття, наприклад, відпрацювати повороти на місці і в русі, прямолінійність рухів і координацію їх.

Познайомте учнів з глибокими порушеннями зору з постійними, тимчасовими і випадковими перешкодами, які можуть зустрічатися на маршрутах міста. Навчіть виявляти і долати ці перешкоди. Рекомендуйте незрячим учням запам'ятовувати назви паралельних і пересічних вулиць, напрямки маршрутів громадського транспорту і найбільш значні об'єкти, повз які проходить маршрут. [2]

Навчання сліпих просторовому орієнтуванню, особливо під час формування у них предметних і просторових уявлень, має бути максимально наочним. Всі наочні посібники повинні бути розраховані на дотикове сприйняття. Для зручності розміри наочних засобів не повинні виходити за межі зони точних рухів сліпих учнів (120x60 см²). Тому при виготовленні посібників (макетів, моделей, рельєфних планів і схем) підбирайте відповідний масштаб. Навчіть учнів виготовляти найпростіші посібники (план кімнати, схему маршруту і т. д.) з підручних матеріалів. Пам'ятайте, що наочність рельєфного посібника прискорює процес формування уявлень про великі об'єкти і про досліджувану місцевість. В якості наочних посібників можуть бути використані і самі натуральні предмети (об'єкти). Всі досліджувані об'єкти повинні оглядатися дотиково.

Перш ніж проводити тренувальні заняття на вулицях міста, вивчіть з учнями правила вуличного руху, дорожні знаки, що стосуються пішоходів, і принцип роботи світлофорів. На присадибній ділянці відпрацюйте основні прийоми користування довгою тростиною з техніки маятника і діагонали.

Головною особливістю навчання сліпих просторової орієнтації є індивідуальність практичних тренувань, обстеження та вивчення об'єктів і маршрутів. На заняттях і тренуваннях кожен учень повинен відчувати повну самостійність і особисту відповідальність за виконання завдання. Групове обстеження маршрутів не дає достатніх навичок.

Викладач повинен прагнути завоювати довіру і прихильність до себе кожного учня. Він повинен бути радником не тільки з орієнтування, а й в інших справах. Потрібно зробити все, щоб зміцнити віру своїх учнів в успіх, в те, що до кінця навчання вони будуть самостійними і мобільними і перестануть потребувати порад і допомоги викладача. Потрібно бути справедливим і вимогливим до всіх учнів, хвалити їх за хороші успіхи, критикувати недоліки. [2]

Література:

1. Ананьев Б.Г., Рыбалко Е.Ф. Особенности восприятия пространства у детей. – М.: Просвещение, 1964.
2. Наумов М.Н. Обучение слепых пространственной ориентировке: Учебное пособие. - М.: ВОС, 1982.
3. Солнцева Л.И. Обучние ориентировке в пространстве // Слепой ребенок в семье / Под ред. Л.И.Солнцевой. – М., 1989.

УДК: 37.015.31:7-053.4:616.75

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СТРУКТУРІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Костенко Т. М.

В статті висвітлюється проблема естетичного виховання дошкільників з порушеннями зору на сучасному етапі. Окреслено психолого-педагогічні аспекти організації навчально-виховного процесу в контексті естетичного виховання та визначені основні завдання естетичного виховання.

Ключові слова: дошкільники з порушеннями зору, навчально-виховний процес, естетичне виховання, творчі здібності.

Эстетическое воспитание в структуре учебно-воспитательного процесса дошкольников с нарушениями зрения

В статье освещается проблема эстетического воспитания дошкольников с нарушениями зрения на современном этапе. Определены психолого-педагогические аспекты организации учебно-воспитательного процесса в контексте эстетического воспитания и прописаны основные задачи эстетического воспитания.

Ключевые слова: *дошкольники с нарушениями зрения, учебно-воспитательный процесс, эстетическое воспитание, творческие способности.*

Aesthetic education within the training and educational process preschool children with visual impairments

The paper highlights the problem of the aesthetic education of preschool children with visual impairments today. Outlined psychological and pedagogical aspects of the educational process in the context of aesthetic education and principal task.

Key words: *preschool children with visual impairments, the educational process, aesthetic education, creativity.*

Однією з головних передумов всебічного і гармонійного розвитку дитини з порушеннями зору є її естетичний розвиток, залучення до духовних, моральних, творчих цінностей. Сучасна система естетичного виховання дошкільників відображена в «Концепції дошкільного виховання в Україні», у Законі України «Про дошкільну освіту», в «Базовому компоненті дошкільної освіти», у програмах виховання дітей дошкільного віку «Малятко», «Дитина», «Дитина в дошкільні роки», «Українське довкілля». Українським законодавством підкреслюється право на освіту осіб з особливостями психофізичного розвитку. Процес навчання і виховання дитини з обмеженнями спрямовується на те, щоб забезпечити соціальну адаптацію та інтеграцію в суспільство, зробити соціалізацію максимально успішною і благополучною. Одним з головних завдань педагогів, які працюють з такими дітьми – створити умови, в яких кожна дитина, незалежно від фізичного розвитку, розвиватиме свої здібності.

Однією з актуальних проблем освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку, а саме, дітей з порушеннями зору є проблема естетичного виховання.

Сучасна педагогіка визначає естетичне виховання як: 1) процес формування емоційно-чуттєвої і ціннісної свідомості особистості і відповідної їй діяльності (М. Киященко, М. Лайзеров); 2) універсальний аспект культури особистості, що забезпечує її духовне зростання відповідно до соціальним та психофізичним становленням під впливом мистецтва та інших об'єктів і явищ реальності (Б. Лихачов, А. Макаренко, Б. Неменський, В. Сухомлинський, Л. Сисоева, В. Шацький, Є. Шевцов); 3) цілеспрямовану систему дієвого формування особистості, здатної сприймати і оцінювати прекрасне, досконале, гармонійне в житті та мистецтві, жити і творити за законами краси [4].

У філософській та педагогічній літературі ґрунтовно розкрито основи естетичного виховання. Так, філософсько-естетичні аспекти цієї проблеми розглядають Ю. Боров, І. Гончаров, М. Киященко, В. Ядов; педагогічні – О. Аліксічук, Л. Артемова, Г. Ващенко, Н. Ветлугіна, І. Зязюн, В. Кузя, С. Лисенкова, О. Поліщук, Н. Рогальська, О. Рудницька, В. Сухомлинський, О. Михеева та ін. Але залишаються недостатньо розкритими питання естетичного виховання старших дошкільників з порушеннями зору. В тифлопедагогіці проблемі естетичного виховання присвячені роботи В. Кантор, В. Першина, В. Бельмер, Г. Нікуліної, Т. Круглової, В. Денискіної, Л. Плаксіної, Б. Тупоногова, Л. Солнцевої і ін. Спираючись на роботи даних науковців зазначимо, що у зв'язку з різними способами сприйняття навколишньої дійсності, діти даної категорії по різному дають естетичну оцінку предметам та об'єктам навчальної, ігрової та трудової діяльності [1].

У зв'язку з особливостями пізнавальної діяльності у дітей з порушеннями зору, постає питання про специфічність естетичного сприйняття ними навколишнього дійсності, що має велике значення для організації навчально-виховного процесу з естетичного виховання дітей даної категорії.

Так, однією з важливих умов естетичного виховання дошкільників з порушеннями зору є розвиток у них сприймання форми. Змістовними властивостями форми є симетрія, ритм, пластика, контраст, композиція. Розуміння симетрії має важливе значення для естетичного освоєння дійсності. Закони симетрії проявляються в природі, техніці, мистецтві, що має важливе значення для навчання, гри, трудової діяльності дошкільників. Другою змістовою властивістю форми є ритм, що проявляється на всіх рівнях навчання, гри та трудової діяльності. Застосування прийомів контрастування дає можливість передати об'ємність предметів, виділити просторові відношення, властивості, ознаки, а також встановити суттєві взаємозв'язки між предметами, процесами та явищами. Композиція – це спосіб створення форми, принцип зв'язку однотипних і різнорідних частин, узгодження їх між собою та цілим.

Показником естетичного розвитку дошкільників з порушеннями зору є естетичні переживання та емоції, які вони переживають під час сприйняття об'єктів. Емоційно-естетичні реакції, позитивні емоції, встановлення оптимальних відношень з дійсністю показують рівень естетичного розвитку дітей. В емоційному настрої проявляється ступінь і характер розвитку почуттів, смаків, поглядів, потреб та ідеалів, тому естетичні емоції відображають гармонію в розвитку різних психічних властивостей, різних сторін потреб і здібностей дітей з порушеннями зору.

Дитина народжується з різними анатомо-фізіологічними особливостями, що прискорюють або гальмують розвиток її здібностей. Сучасна педагогіка спирається на вчення І. П. Павлова про пластичність нервової системи, про широку можливість формування природних даних. Не залежно від характеру цих даних, усім вихованцям надається можливість для формування їхніх здібностей. Аналіз здатності дитини з порушеннями зору до споглядально-оцінної діяльності засвідчує, що вона найбільшою мірою узагальнена, комплексна і охоплює певні здібності, що забезпечують окремі пізнавальні процеси. Естетичні здібності, на відміну від спеціальних, є загальні, генералізовані, тому й формуються вони і в навчанні, і в моральних взаєминах, і у праці, тому естетичному вихованню належить особлива роль у формуванні загальних здібностей дітей з порушеннями зору.

По-перше, здібності, поєднуючись у процесі певної діяльності, впливають одна на одну, збагачуються певними властивостями, «підтягуючи» одна одну відповідно до рівня розвитку. Включаючи в роботу більше здібностей, естетичне відношення має і порівняно більше можливостей для їх удосконалення під час взаємодії.

По-друге, естетичне відношення передбачає вищий рівень розвитку кожної зі здібностей та її складових, ніж інші відношення, адже тут ідеться про довершеність.

По-третє, формування потреби і звички все піддавати оцінюванню з погляду досконалості, доводити будь-яку діяльність до «естетичної завершеності», до оптимального результату, пов'язаного з найвищим рівнем складності, сприяє виявленню й розвитку індивідуальних нахилів особистості, розкриттю її потенційних можливостей, обдарованості.

З цього приводу в педагогіці та психології точаться гострі дискусії, оскільки більшість психологів і педагогів вважає, що цілеспрямоване керівництво заходить у конфлікт із спонтанним розвитком. Особистий досвід дитини має здійснюватися тільки за своїми незалежними законами.

В організації навчально-виховного процесу естетичне виховання найефективніше реалізується з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини. Так, О. Ветлугіна, Т. Комарова, Т. Казакова запропонували умовну організаційно-педагогічну модель навчання дошкільників, яка складається з трьох компонентів [3].

Перший, стрижневий компонент – здатність дитини до емоційних переживань, що передбачає її «входження» в художній образ, в уявлювану ситуацію. Дитина діє як співучасник певних явищ, подій, що змальовані в творах. Емоційне співпереживання

стимулює розвиток мотиваційної установки до діяльності. Емоційні переживання виникають під впливом специфічності твору мистецтва, який діє на морально-естетичну спрямованість особистості.

Другий компонент – здатність дитини до активного опанування естетичним досвідом, самостійного навчання внаслідок використання пошукових дій. Дитина набуває досвід різними шляхами: здобуваючи елементарні знання про види мистецтва, їх художні засоби, засвоюючи практичні навички та способи самостійних і творчих дій тощо. Оволодіння пошуковими творчими діями дає дитині можливість успішно переносити їх у нові умови та практичні навчальні ситуації. Водночас їх можна розглядати як показник рівня наукованості дошкільників конкретної вікової групи. Варто звернути увагу на те, що вимоги, починаючи з простих і доступних для дітей молодших груп, відчутно зростають щодо дітей старших груп. Елементарні відчуття ритму, форми, кольору, що з'являються у дитини в ранньому і молодшому віці, поступово розвиваються, і дитина старшого дошкільного віку вчиться радіти красі форми, милуватися поєднанням звуків, барв, слів. Це тривалий шлях накопичення естетичних вражень, формування витончених диференціювань у зорових і слухових відчуттях, удосконалення емоційних і пізнавальних процесів.

Третій компонент – спеціальні й творчі здібності, що розвиваються в умовах опанування способами діяльності (сприймання, виконання й творчості). Дитина поступово переходить від перших нестійких зацікавлень, поодиноких оцінювань до усвідомленого оцінного ставлення.

Аналіз наукової літератури з даної проблеми засвідчує, що поряд з педагогічними аспектами вивчення проблеми естетичного виховання дітей з порушеннями зору слід обов'язково врахувати психологічний, що лежать в основі естетичного виховання.

Психологічний аспект полягає в тому, що в процесі естетичного виховання формується естетична свідомість, що включає в себе усвідомлене дитиною естетичне ставлення до дійсності і мистецтва. Важливим елементом естетичної свідомості дитини з порушеннями зору є сприймання. Культура естетичного сприймання сприяє розвитку естетичного почуття. Естетична свідомість, в єдності з естетичними почуттями сприяють утворенню естетичного смаку – тонкого і складного вміння побачити, відчутти, зрозуміти прекрасне або потворне, трагічне або комічне і вірно оцінити його. Естетичний смак розвивається у дитини з перших спроб спілкування та пізнання навколишнього світу. У порівнянні з іншими показниками естетичного розвитку дитини естетичний смак є найбільш певним і педагогічно керуванним.

Для психологів естетичне виховання являє собою процес, спрямований на: 1) формування естетичного смаку і естетичного ставлення до дійсності не тільки особистості, але й через неї (Н. Богозов, І. Гозман, К. Платонов, Г. Сахаров); 2) формування творчої активності, здатності сприймати, відчувати, оцінювати прекрасне, трагічне, комічне, потворне в житті і в мистецтві, жити і творити «за законами краси» (О.Беляєва, В. Крисько, О. Радугіна) [5].

Якщо підсумувати смислові вектори проаналізованих психологічних аспектів, що стосуються проблеми естетичного виховання, то їх спектр виявляється в наступному: 1) спрямованість на розвиток естетичного ставлення до дійсності, естетичного сприймання, естетичної оцінки, естетичних почуттів, суджень, переживань та інших елементів естетичної свідомості особистості; 2) формування творчої активності особистості і творчий характер діяльності; 3) обов'язкова присутність у змісті естетичного виховання видів творчої діяльності – малювання, співу, танців і т.п.

Зазначимо, що естетичне виховання розглядається вченими як процес цілеспрямованого формування якостей всебічно розвинутої особистості, що дає їй можливість сприймати природні та соціальні реалії, діяти та творити відповідно до загальнолюдських ідеалів гармонії та краси. Таким чином, організація естетичного виховання дошкільників з порушеннями зору, що спрямоване на розвиток природних нахилів дітей,

їхніх художньо-творчих здібностей, на формування творчої активності, має на меті забезпечення у дітей даної категорії систематичного розвитку сприйняття прекрасного, естетичних почуттів та уявлень, формування основ естетичного смаку.

Естетичне виховання старших дошкільників спрямоване на формування здатності сприймати дитиною прекрасне у навколишньому середовищі і мистецтві, на розвиток естетичних почуттів, суджень, смаків, умінь, творчих здібностей, потреби брати участь у створенні прекрасного в житті та художній творчості.

Естетичне виховання дитини – процес, який формується під впливом різних життєвих обставин і дій, наділених естетичними засобами. Висловлюючи свої естетичні судження про речі і явища, діти дошкільного віку переживають певні естетичні почуття. Навчально-виховний процес дошкільників має включати не лише ознайомлення їх із різними видами і творами мистецтва, а освоєння дітьми прекрасного в мистецтві та довкіллі і стати процесом естетично правильної організації дитячого життя. Якщо естетичне виховання розглядати як процес формування цілісного сприйняття і правильного розуміння прекрасного у мистецтві та дійсності; здатність до творчого самовиявлення, то ця здатність вимагає свідомого, цілеспрямованого, планомірного та систематичного розвитку особистості. Основою, на якій здійснюється естетичне виховання старших дошкільників є певний рівень художньо-естетичної культури особистості, її здатності до естетичного освоєння дійсності. Цей рівень виявляється як у розвитку всіх компонентів естетичної свідомості (почуттів, поглядів, переживань, оцінок, смаків, потреб та ідеалів), так і в розвитку умінь і навичок активної перетворювальної діяльності у мистецтві, праці, побуті, людських взаєминах. Формування у дошкільників певної системи художніх уявлень, поглядів, які зможуть допомогти їм виробити в собі дійові критерії естетичних цінностей, готовність та уміння вносити елементи прекрасного у своє життя, починається із сприймання довкілля.

Естетичне виховання забезпечується всіма ланками виховання і використовує багатство і різноманітність його засобів. Завданням естетичного виховання є не тільки розширення художнього сприймання, почутих музичних творів, а й організація людських почуттів, духовного зростання особистості, регуляція і корекція поведінки.

Методологічною основою і важливим принципом естетичного виховання дошкільників з порушеннями зору на сучасному етапі має стати ідея комплексного підходу, яка у реалізації системи естетичного виховання має подвійне значення.

По-перше, система естетичного виховання має будуватися таким чином, щоб різні види мистецтва постійно взаємодіяли між собою у процесі впливу на дитину, тобто наявна необхідність тісної взаємодії мистецтва на основі міжпредметних зв'язків. По-друге, естетичне виховання як засобами мистецтв (особливо музичного), так і засобами дійсності повинно стати органічною частиною будь-якого виду виховання.

Н. Фоломеева зазначає, що внаслідок естетичного виховання дошкільник осягає систему естетичних потреб, а також здатність до естетичного сприйняття і діяльності за законами краси. В естетично вихованої людини розвиваються синергетичні якості її особистості: прагнення до впорядкування оточуючого середовища, до створення умов для розвитку і вдосконалення всього існуючого, до створення культурних цінностей [2]. Тому, завдання естетичного виховання дошкільників з порушеннями зору полягають в наступному:

Формування естетичного ставлення до дійсності, естетичних уявлень і суджень. Естетичне сприймання дійсності дітей з порушеннями зору спирається на чуттєвий аспект предметів — їх звук, форму, що зумовлює необхідність розвитку сенсорної культури дітей даної категорії. Естетичне сприймання виникає лише за емоційного ставлення до того, що дитина сприймає.

Освоєння естетичної діяльності. Це завдання передбачає розвиток естетичного і художнього сприймання дошкільників з порушеннями зору, формування початкових умінь і навичок виконавської художньої діяльності, втілення елементів прекрасного в побут, стосунки з людьми, ставленні до себе.

Розвиток загальних і спеціальних художньо-творчих здібностей. Ці здібності формуються в дошкільників з порушеннями зору в процесі засвоєння способів діяльності — сприймання, виконання і творчості. У дошкільному віці дітям доступні майже всі види художньої творчості – літературної (складання розповідей, віршів), образотворчої (малювання, ліплення), музичної (співи, гра на музичних інструментах) тощо. Характер цих дій відповідає особливостям віку дітей: як правило, такі дії є безпосередніми, наслідувальними, сповненими щирістю почуттів, вірою у себе. Навчання дітей з порушеннями зору способів образного вираження своїх задумів у слові, малюнку, пісні стимулює розвиток їхнього художньо-творчого потенціалу.

Отже, формування естетичних смаків і ідеалів – обов’язкова умова виховання всебічно розвиненої особистості. Використання мистецтва для поглиблення вражень дитинства – ось важливе завдання, яке необхідно здійснити педагогу в організації навчально-виховного процесу дошкільників з порушеннями зору. Проблема впливу різних видів мистецтва на естетичне виховання дошкільників з порушеннями зору залишається не вивченою, що є перспективою подальшого розгляду окресленої проблеми.

Література:

1. *Божович, Л.И.* Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И.Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
2. *Буров А.И.* Системный подход к эстетическому воспитанию / А.И. Буров. – М.: Педагогика, 1980. – 265с.
3. *Комарова Т.С.* Детское художественное творчество / Т.С. Комарова. – М.: Мозаика-Синтез, 2005. – 120с.
4. *Лабковская Г.С.* Эстетическая культура и эстетическое воспитание. / Г.С. Лабковская. – М.: Просвещение, 1983. – 304 с.
5. *Семашко А. С.* Система и принципы эстетического воспитания / А. С. Семашко. – М.: Высшая школа, 1980. – 248 с.

УДК: 376-056.34:616.896]-053.4

Рецензент:
Скритник Т.В.,

*зав. лабораторії корекції розвитку
дітей з аутизмом Інституту спеціальної
педагогіки НАПН України, доктор психологічних наук*

КОМПЛЕКСНА МОДЕЛЬ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРА SCERTS

Куценко Т. О.

На сьогодні існує велика кількість терапевтичних та навчальних підходів до розвитку й навчання дітей з розладами аутичного спектра, проте не можливо знайти такого, щоб був би ефективним для всіх без виключення дітей з аутизмом. В статті автор має за мету зробити огляд комплексної мультидисциплінарної моделі навчання дітей з розладами аутичного спектра SCERTS. Модель SCERTS надає перевагу розвитку соціальної комунікації, емоційної регуляції та транзактному супроводу дітей з PAC та їх батьків.

Ключові слова: аутизм, розлади аутичного спектра (PAC), модель SCERTS, соціальна комунікація, емоційна регуляція, транзактний супровід.

Комплексная модель обучения детей с расстройствами аутичного спектра SCERTS

На сегодня существует большое количество терапевтических и обучающих подходов к развитию и обучению детей с расстройствами аутичного спектра, но невозможно найти такого, чтобы был бы эффективным для всех без исключения детей с аутизмом. В статье автор преследует цель сделать обзор комплексной мультидисциплинарной модели обучения детей с расстройствами аутичного спектра SCERTS. Модель SCERTS отдает предпочтение